

Introduktionshæfte

Til specialisering i danske tofarvede frimærker 1875-1905

Lavet til det tofarvede seminar på Antvorskov kaserne den 8.—10. januar 2016

Tekst, grafik og layout:
Tom Poulsen

Korrektur og billeder: Brian Johansen
Korrektur: Henrik Stilling

Indledning

At samle tofarvede frimærker ud over en katalogsamling indebærer ofte at man i første omgang skal lære at trykbestemme mærker og efterfølgende "plade" eller positionsbestemme et mærke til et specifikt tryk.

I dette hæfte får du en introduktion til tryk- og positionsbestemmelse af de tofarvede danske frimærker.

Alle de tofarvede frimærker er trykt i et varierende antal tryk, hvor hvert tryk, og ofte mange mærker i de enkelte tryk, har helt særegne kendetegn/karakteristika.

Tofarvet metodik

De tofarvede frimærker har mindst 11 forskellige karakteristika, som kan bruges til at tryk- og positionsbestemme frimærke. Hvis alle karakteristika er til stede, er det let at placere frimærket i det korrekte tryk og dets placering i arket.

Men sådan er det sjældent, ofte har du kun nogle få karakteristika at arbejde med og det gør det selvfølgelig sværere at plade mærket.

Nedenfor har jeg oplistet 11 karakteristika, prioriteret med de oftest forekommende/mest anvendelige først:

1. Pålydende værdi
2. Takning
3. Vandmærke
4. Rammestilling
5. Rammehovedgruppe
6. Ovalfejl
7. Ovalmatricetype
8. Rammefejl
9. Rammematricetype
10. Stempler
11. Farverne

Katalogsamlerne vil typisk finde karakteristika jfr. ovenstående punkt 1 til 4, hvilket sætter pågældende i stand til, at identificere mærket i forhold til AFA's Danmarkskatalog.

Specialsamleren vil i forhold til katalogsamleren fortsætte og prøve at finde så mange som muligt af de under punkt 5 til 11 angivne karakteristika, for derved at kunne fastlægge mærket til et bestemt tryk og eventuelt også mærkets placering i frimærkearket.

På de følgende sider vil jeg kort beskrive de ovenstående 11 karakteristika og derefter gennemgå pladningen af nogle tofarvede øremærker.

Frimærkeproduktion

For bedre at forstå hvorfor der findes så mange "produktionsfejl" i de tofarvede frimærker samt forstå sammenhængen mellem nogle af de nævnte karakteristika er det nødvendigt med en ultra kort indføring i bogtrykkerteknikken i tiden fra omkring år 1900.

Som nævnt tidligere består frimærkerne af en ramme og en oval pr. mærke i et ark. Der var 100 mærker i et frimærkeark, som blev trykt ad 2 omgange, en gang med rammerne og en gang med ovalerne. Alle 4 og 8 øres mærker blev trykt i dobbeltark med 200 mærker.

Rammer

Til rammen blev der graveret et moderstempel, som i løbet af udgivelsesperioden fra 1875-1905 blev kopieret 5 gange.

Efter kopieringen blev smådetaljer tilrettet, hvorved der opstod 5 forskellige originalstempler.

Hvert originalstempel svarer til en rammehovedgruppe, som beskrives i detaljer længere nede i teksten.

Originalstemplerne blev brugt til at lave et antal kopier eller matricer, sandsynligvis med 10 originalstempler pr. matrice, som hver især blev eftersat og i fornødent omfang tilrettet i større eller mindre omfang, hvorunder enkelte kopier i matricen kunne få en mindre skade.

Disse fejl vil i sagens natur blive gentaget et antal gange pr. trykt ark og fejlene kaldes for Rammematricetype og beskrives længere nede i teksten.

Kopierne af originalstemplerne blev atter kopieret således, at man havde tilstrækkelige klicheer til at kunne samle 1 eller 2 ark med hver 100 frimærker.

Eventuelle fejl på disse sidste kopier vil kun optræde én gang pr. trykt ark og kaldes for rammefejl.

Trykningen af rammerne kan opdeles i 30 serier, hvor der mellem hver serie, i større eller mindre omfang, blev lavet om på sammensætningen af klicheerne. Hvis der som følge af f.eks. megen slitage på øvre og/eller nedre række kun blev udskiftet enkelte rækker danner det ikke en ny serie, men derimod en ny setting. Det vil sige at hver serie består af én eller flere settings.

Rammeklicheerne er ikke fuldstændig symmetriske. Hvis man drejer rammeklicheen 180° når den sættes i trykformen, får man en såkaldt "omvendt ramme". Dette beskrives nøjere efterfølgende.

Ovaler

Til ovalen blev der ligeledes lavet et moderstempel. I lighed med rammerne blev der lavet en kopi af moderstemplet, som kaldes for originalstempel.

Der blev derefter lavet et antal kopier af moderstemplet. Disse kaldes matricer, hvorfor en fejl på én af disse kaldes en ovalmatricetype.

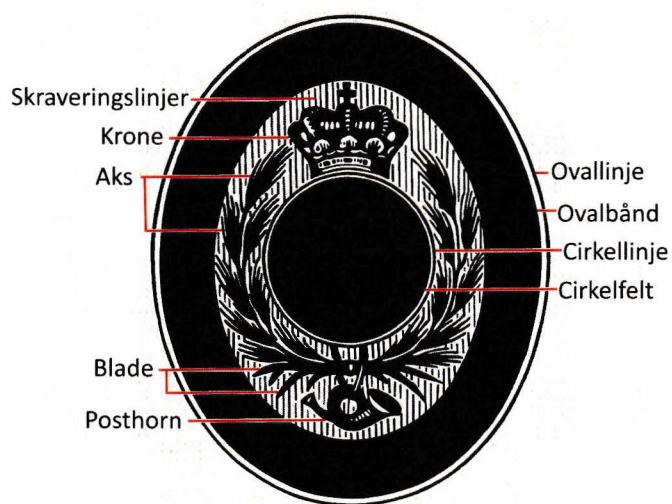
Matricerne blev anvendt til at lave de endelige klicheer. En fejl på en ovalmatrice kommer derfor også med på alle de klicheer, som laves på baggrund af ovalmatricen.

De færdige klicheer blev sat sammen til en trykplade med 100 frimærker. Hvis der i denne proces skete en beskadigelse af en kliche opstod der en unik fejl som kun findes på netop den ene kliche.

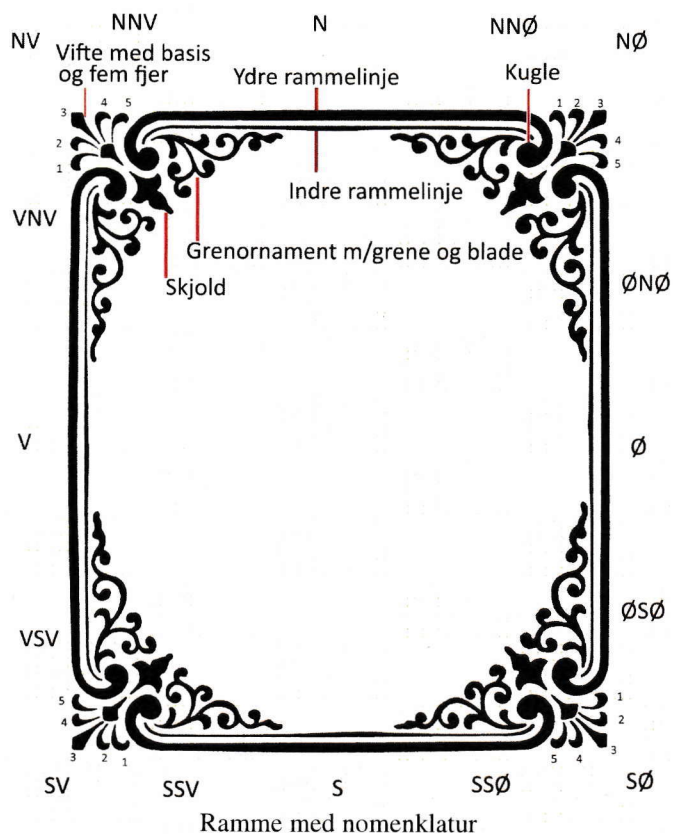
Nomenklatur

Du er nødt til at kende lidt til de fagudtryk, som andre special-samlere anvender. Det gør det nemmere at læse supplerende materiale og gør det nemmere at tale med andre om dine tofarvede.

Til trykningen blev der til hvert frimærke anvendt dels en ramme og dels en oval. De enkelte dele af rammen og ovalen har deres egne navne, hvilket du kan se i nedenstående illustrationer.

Oval med nomenklatur

Ramme med nomenklatur

Forkortelser

Nedenstående er de oftest anvendte forkortelser, hvor anvendelsen af x og y angiver et givent tal og z angiver et bogstav:

- OM.x Ovalmatrice type x,
- OF.x.y Ovalfejl x.y,
- RM.xz Rammematrice type xz,
- RF.x.y Rammefejl x.y,
- Hgr.x Rammehovedgruppe x.

Hvis du f.eks. ser teksten OF4.6 betyder det, at der er tale om ovalfejl 6 i 4. ovalsetting.

Værdi

Frimærkets pålydende værdi ligger til grund for alt det videre arbejde, idet litteraturen om de tofarvede frimærker indledningsvis opdeles på baggrund af den pålydende værdi.

De tofarvede er udgivet med værdierne skilling og øre i Danmark og med værdien cent på de Dansk Vestindiske øer.

Takning

Frimærkerne kan være takkede med 3 forskellige takninger:

- Linjetakket, tak $12\frac{1}{2}$,
- Kamtakket, tak $14 * 13\frac{1}{2}$, kaldet "Fintakket", og
- Kamtakket, tak $12\frac{3}{4}$, kaldet "Grovtakket".

Kendskabet til de 2 kamtakninger er i første omgang tilstrækkeligt for både katalogsamleren og specialsamleren, hvilket skyldes, at det kun er de allertidligste skillingsmærker, som er med linjetakning.

For den mere øvede specialsamler rummer de fintakkede yderligere oplysninger, idet de er lavet med 3 forskellige kamtakningsmaskiner benævnt K1, K2 og K3.

K1 og K2 havde hver sine særlige kendetegn, som den meget erfarne samler kan bruge til at bestemme en given placering i de lodrette rækker.

K3 kan ikke anvendes til at placere et mærke i lodret række men i stedet anvendes til udelukke nogle tryk.

Vandmærker

Papiret til de 2 farvede frimærker er fremstillet med vandmærke Krone 2 og vandmærke Krone 3.

Wm. I

Wm. II

Wm. III

For så vidt angår Krone 2 er den før 1880 udført i en ringe teknisk kvalitet, hvorfor vandmærkerne er uregelmæssige, mens de efter 1880 er ensartede.

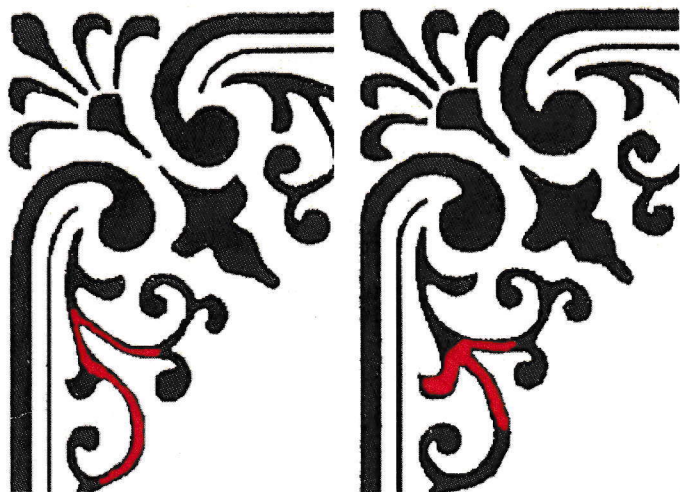
I perioden med den uregelmæssige vandmærker er enkelte kroner gået i stykker. Til erstatning for de ødelagte kroner er anvendt messingkroner fra perioden med vandmærke krone 1 - lille krone. De tofarvede frimærker kan derfor i en kort periode findes med vandmærke 1.

Rammestilling

Rammen på et tofarvet frimærke kan som nævnt ovenfor være enten retvendt eller omvendt. Det er essentielt at kunne skelne på rette og omvendte rammer, idet rammerne inddeles i 5 hovedgrupper, som har unikke kendetegn i nederste venstre hjørne af rammen – ved en retvendt ramme - og hvis rammen er omvendt "flytter" kendetegnene til øverste højre hjørne.

Manglende erkendelse af ret eller omvendt rammestilling er den oftest forekommende "nybegynder" fejl.

Herunder har jeg indsat et udsnit af rammen på et frimærke med ret ramme og et udsnit af et frimærke med omvendt ramme. Jeg har med rød farve markeret kendetegnet på både ret og omvendt ramme.

Ret ramme

Omvendt ramme

Hvis det rødmarkerede område ikke er til at se på grund af overstempling kan du kigge i det modsatte hjørne – vend mærket 180 grader.

Hvis det rødmarkerede område nu er som ret ramme er der tale om en omvendt ramme og hvis det rødmarkerede område nu er en omvendt ramme er der tale om en ret ramme.

Rammehovedgrupperne

Rammerne inddeles i 5 rammehovedgrupper, i det følgende blot benævnt hovedgrupper, hvor hovedgruppe 1 er den første og dermed ældste mens hovedgruppe 5 er den yngste.

Hver hovedgruppe har sine egne kendetegn, hvor nogen er mere markante end andre.

Kendetegnene skal ses på et retvendt mærke, idet nedenstående kendetegn er angivet efter placeringen på et retvendt mærke. Kendetegnet ses i hovedgruppe 2, 3, 4 og 5 på midterfjeren i det sydvestlige hjørne.

Rammehovedgruppe 1

Hovedgruppe 1 kaldes i daglig tale "tykke rammer". Frimærker med tyk ramme har en ydre rammelinde, som er kraftigere og mere ensartet end ved tynde rammer. Endvidere er hjørnetegningerne kraftige og regelmæssige.

48 skillingsmærkerne er kun trykt med tykke rammer. Klicheerne genanvendes senere dels til hele settings men også som enkeltstående udskiftninger i en setting, som isolerede rammer på de tidlige øremærker.

Herunder er indsat en 48 skilling og en almindelig 8 øre.

Ramme på en 48 skilling

Ramme på en 8 øre.

Rammehovedgruppe 2

Midterfjerene er spydformede. I nederste højre hjørne er midterfjeren spinkel og uregelmæssig. Herunder ses et eksempel på hjørneviften med fjer.

Rammehovedgruppe 3

Midterfjerene er mere skarpkantede end rammehovedgruppe 2 og vifterne er mere opadtrejede. Rammehovedgruppe 2 og 3 er meget svære at skille fra hinanden.

Det er dog kun i rammehovedgruppe 2 at der findes rammematricetyper.

På omstående side ses et eksempel på hjørneviften med fjer

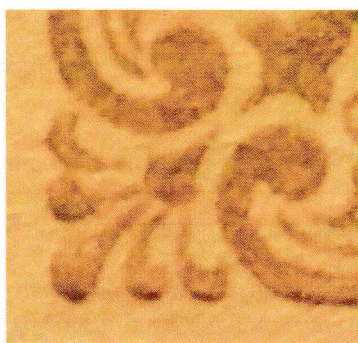
Rammehovedgruppe 4

Sydvestlig midterste fjer er afskåret i en vinkel på ca. 45 grader så enden fremstår stump. Herunder ses et eksempel på hjørneviften med fjer

Rammehovedgruppe 5

Sydvestlig midterste fjer er kølleformet. Herunder ses et eksempel på hjørneviften med fjer

Ovalmatricetype

Ovalmatricetyper kan forekomme flere gange i et ark. Der findes et varierende antal ovalmatricetyper til samtlige værdier og du kan se dem flere steder, blandt andet i TOF-Data. TOF-Data er program udviklet af Lasse Nielsen, ajourfører det når der er behov for det. Programmet er tilgængeligt på www.tofarvet.dk

For at se ovalmatricetyperne skal du vælge "Tofarvede" i hovedmenuen og tryk på <Enter>. Tryk herefter på <F8> for at vælge oval- og rammematricetyper.

Ovalmatricerne vises først og du kan bladre med <Pil ned> og <Pil op> eller <Page up> og <Page down>.

Ovalfejl

En ovalfejl forekommer kun én gang i et ark

Rammematricetype

Der findes ingen rammematricetyper til rammehovedgruppe 1. I hovedgruppe 2 er fundet 8 rammematricetyper. I Hovedgruppe 3 er der ikke fundet rammematricetyper. I hovedgruppe 4 er der fundet 26 rammematricetyper og i rammehovedgruppe 5 findes der 15 rammematricetyper.

Rammematricetyper kan i sagens natur forekomme mere end 1 gang på hvert ark.

Du kan se rammematricetyperne flere steder, blandt andet i TOF-Data.

For at se dem skal du vælge "Tofarvede" i hovedmenuen og tryk på <Enter>. Tryk herefter på <F8> for at vælge oval- og rammematricetyper.

Ovalmatricerne vises først og du kan bladre med <Pil ned> og <Pil op> eller <Page up> og <Page down>.

Rammefejl

En rammefejl forekommer kun én gang i et ark.

Stempler

Stemplet på et frimærke fortæller os noget om hvilken periode eller måske den præcise dato frimærket blev anvendt. Ved at have et kendskab til stemplernes anvendelsesperioder kan dette være med til udelukke et større eller mindre antal tryk. Hvis du f.eks. sidder med 50 øres frimærke med vandmærke II, som er grovtakket og har en datering i juli 1901 er det sandsynligvis 9. tryk, da det frigives fra trykkeriet den 6. april 1901 og næste tryk bliver først frigivet den 10. maj 1905.

Herunder ses en oversigt over stempeltyper og en cirka angivelse af deres anvendelsesperiode:

- Fodpoststempel bruges indtil lidt ind i 1876
- Stumt ringstempel bruges indtil efterår 1852 (op til 1884 i nogle tilfælde)
- Nummerstempler bruges fra efteråret 1852 til april 1884.
- Stjernestempel (stjerne/Taarbæk) bruges fra slutningen af 1867 til 1871
- Stjernestempel (stråleornament/Faarevile) bruges fra 1870 til 1948
- Antiqua stempler bruges fra 1864 til 1880'erne.
- Lapidar stempler bruges i tidsperioden fra 1867 til 1914
- Brotypestempler bruges fra 1891

Farverne

At bruge frimærkernes farver til pladning er svært og kræver et stort kendskab til emnet og et omfattende referencemateriale. Som nybegynder er det kun ganske få farvnuancer der er genkendelige og anvendelige.

Dette kunne for eksempel være en almindelig 8 øres med rød oval sammenlignet med en 8 øres med anilin oval. I dette tilfælde kan der skelnes på baggrund af farven, men det hører til sjældenheder for en nybegynder (samt for mange rutinerede).

Hvad skal jeg samle på?

Du kan starte med at kigge på det materiale du har i forvejen. Men det bliver formentligt hurtigt for lidt, for snævert eller for svært. Du skal have en større mængde mærke at kigge på.

Det ville være fristende at skaffe 4 øre og 8 øres på grund af den rimelige pris, men det er for de fleste nybegyndere det sværeste sted at starte. Det skyldes, at der findes utroligt mange tryk, hvor mange af fejlene er svært erkendelige for begynderen.

Jeg vil i stedet anbefale dig at skaffe noget fintakket 12 øres eller 16 øres materiale. Det er godt nok lidt dyrere og sværere at finde, men er så meget lettere at arbejde med.

Specielt hovedgruppe 4 værdierne med omvendte rammer fra setting 28 (16 øre 12. til 14. tryk og 12 øre 14. tryk er ganske nemme at få fat på), hvorimod de fintakkede fra hovedgruppe 5 faktisk slet ikke er nemme at starte.

IT værktøjer og tofarvede frimærker

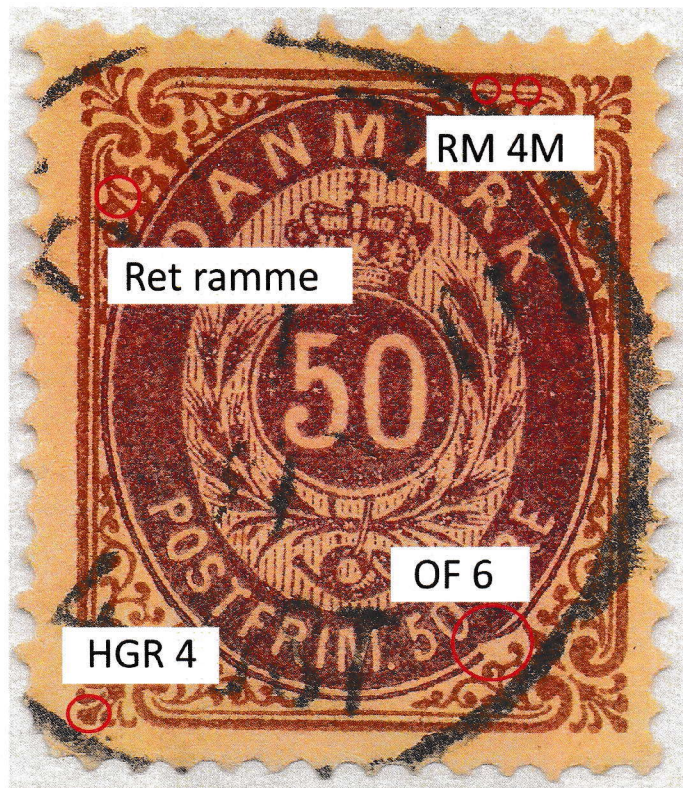
- www.tofarvet.dk
- Programmet TOFDATA:
<http://tofarvet.dk/diverse/tofdata/TOF%20702/tof702.html>
- Hjemmesiden "DANMARKS & DWI'S TOFARVET FRIMÆRKER": <http://hg4.dk/>
- Hjemmeside og program "Danmarks tofarvede frimærker": <https://sites.google.com/site/tofarvede/>

Pladning i praksis

For at runde alt teorien af vil jeg i det følgende tage dig med gennem pladningen af 2 frimærker.

Det første mærke er et 50 øres mærke.

Vi kan se, at det er fintakket (tæl eventuelt takkerne - der skal være 14 på de vandrette sider), tilhører hovedgruppe 4 og har ret rammestilling. Ved at kigge i fx AFA specialkatalog 2016 på side 118 kan vi se, at der kun kan være tale om 3. eller 4. tryk.

Farverne kan vi ikke sætte vores lid til og stemplet giver desværre heller ingen hjælp. Rammestillingen er også uden betydning, da alle mærker i 3. og 4. tryk er med ret rammestilling. Men ved at kigge meget godt efter finder vi en meget utydelig rammematricetype 4M, hvor det ene af kendetegnene er dækket af stemplet

Til gengæld ses en stor ovalfejl i det ydre ovalbånd lige under nullet i værdiangivelsen. I TOFdata kan fejlen findes på følgende måde:

Åbn programmet og tast <T> for tofarvet og tast <Enter>.

Tast <F3> for søgning og indtast "50ø" samt tryk 3-4 og tryk på <Enter>.

Nu er data for 50 øre 3. til 4. tryk indlæs i programmet.

Tast <F7> for at komme til oversigten over klichefejl.

Tast <o> hvis der vises en ramme i stedet for en oval. Det ses, at der til vores mærke kun findes én ovalserie og til den hører der 3 samleklischeer. Kig på ovalen for at finde vores ovalfejl. Klik på <pil højre> for at komme videre til næste samleklische.

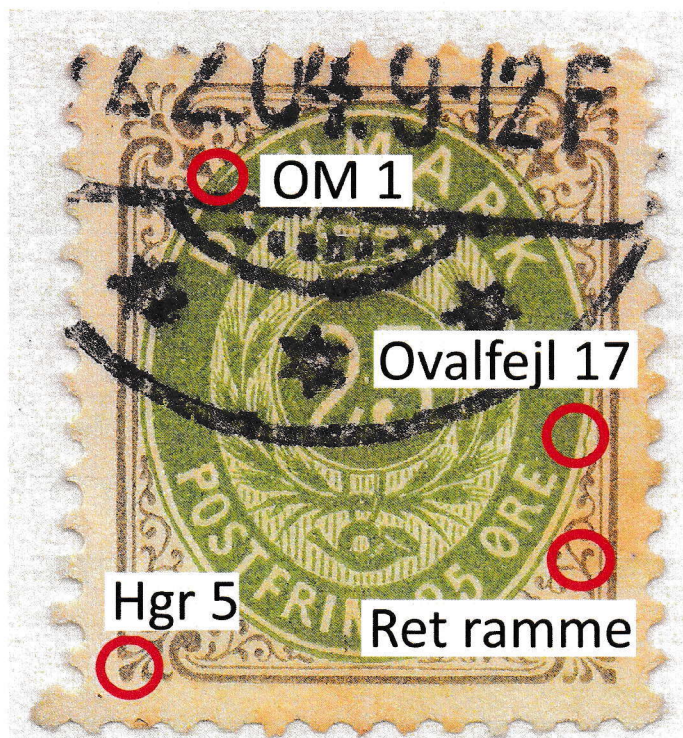
På den 3. samleklische ses vores ovalfejl og den har nummer 6.

Tast <F3> for at komme tilbage til søgning og angiv rammematricetype 4M og ovalfejl 6 ud for OF og tryk <Enter> for at udføre søgningen.

I løbet af et øjeblik ses søgeresultatet til i højre side af programvinduet. Mærket er helt sikker 50 øre 3. tryk position 85.

Det næste mærke vi skal plade er et 25 øres mærke.

Vi kan se, at mærket er grovtakket (tæl eventuelt takkerne - der skal være 13 på de vandrette sider), fra hovedgruppe 5 og har ret rammestilling, idet vi på grund af stemplet kigger i nederste højre hjørne og ser den omvendte ramme i grenornamentet. Hvad der ikke kan ses er, at mærket har vandmærke II.

Ved at kigge i fx AFA specialkatalog 2016 på side 133-134 kan vi se, at der kan være tale om 6. til 9. tryk. Stemplet ses tydeligt, men har ingen værdi for os i denne situation, da mærket er stemplet i 1904 mens vandmærket giver en trykmæssig afgrænsning til og med 9. tryk (1901). Stemplet angiver samtidig, at mærket er anvendt meget sent i forhold til mærkets forventede anvendelsestidspunkt.

Vi finder ingen rammematrixtyper, hvilket i sig selv kan være med til at udelukke nogle muligheder. Ovenover det første A i Danmark ses en markant fortykkelse af ovalbåndet, hvilket er ovalmatrixtype 1 (OM.1)

Farve nuancerne er som tidligere nævnt svære at arbejde med som begynder, vi kigger derfor i stedet efter oval- og ramme-fejl.

I ovallinjen lige over E i øre ses en tydelig bule, som vi kan lede efter i TOF Data.

Åbn programmet og tast <T> for tofarvet og tast <Enter>.

Tast <F3> for søgning og indtast "25ø", tryk 6-9, ret ramme, minus ved rammematrixtype og OM.1 og tryk på <Enter>.

Nu er data for 25 øre 6. til 9. tryk indlæs i programmet og vi kan ses, at der findes 6 forskellige positioner, som passer med vores oplysninger.

Tast <F7> for at komme til oversigten over klichefejl. Tast <O> hvis der vises en ramme i stedet for en oval.

Det ses, at der til vores mærke kun findes én ovalserie og til den hører der 12 samleklischeer. Kig på ovalen for at finde vores ovalfejl. Klik på <pil højre> for at komme videre til næste samleklische.

På den 2. samleklische ses vores ovalfejl og den har nummer 17.

Tast <F3> for at komme tilbage til søgning og angiv ovalfejl 17 ud for OF og tryk <Enter> for at udføre søgningen.

I løbet af et øjeblik ses søgeresultatet til i højre side af programvinduet.

Vi har nu indsnævret vores muligheder til 1 position; 8. tryk position 55. Vi har "pladet" mærket til det korrekte tryk og position.

Litteratur

- Lasse Nielsen "Danmarks tofarvede frimærker 1975-1905" bind 1-6 fra Københavns Philatelist Klub 2001. Trykt i begrænset oplag og skal i dag nok købes på frimærke aktioner hos antikvariater.
- AFA specialkatalog 2016. Tidligere udgaver rummer også artikler om de tofarvede.
- Svend Arnholtz "Danske poststempler" fra Københavns Philatelist Klub i 1953
- Svend Magnussen "Om at samle tofarvede" fra J. Fr. Clausens forlag 1974. Antikvarisk eller lånes på biblioteket
- Utallige artikler i Nordisk Filatelistisk Tidsskrift. Alle gamle numre er tilgængelige online hvis du medlem af KPK.

Sådan kommer du videre

- www.Tofarvet.dk
- Én af studiegrupperne.
- Tofarve samlere i dit lokalområde – se seminariets deltagerliste.

Efterskrift

Jeg har skrevet dette hæfte fordi det manglede. Der fandtes intet nyere begynder-"litteratur". Hæftet er mit bud på en introduktion til at samle på danske tofarvede frimærker fra 1875 til 1905.

Gode kræfter har læst korrektur men der vil sandsynligvis være fejl, mangler eller unøjagtigheder i hæftet. Jeg vil sætte stor pris på at få et praj om sådanne. Min e-mail adresse står bagerst i hæftet.

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slightly textured appearance and some minor discoloration or faint smudges, particularly towards the bottom right corner. The edges of the paper are slightly irregular.

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or printed text on the page.